

DOKTORI (Ph.D) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

**KAPOSVÁRI EGYETEM
GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR
Pénzügy- és Számvitel Tanszék**

**Doktori Iskola vezetője:
DR. UDOVECZ GÁBOR
az MTA doktora**

**Témavezető:
DR. VARGA GYULA
az MTA doktora**

**A KULTURÁLIS FEJLESZTÉSEK SZEREPE A VIDÉKI
TÁRSADALOM FEJLŐDÉSÉBEN A DÉL-DUNÁNTÚLON**

**Készítette:
KOPONICSNÉ GYÖRKE DIÁNA**

**KAPOSVÁR
2012**

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK	2
1. A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI, CÉLJAI	3
1.1. Az Európai Unió kulturális politikájának alakulása	3
1.2. A kultúra támogatása az Európai Unióban	3
1.3. A kultúra és vidékfejlesztés kapcsolata	4
2. ALKALMAZOTT MÓDSZEREK	6
3. KUTATÁSI EREDMÉNYEK	9
3.1 Szekunder adatok vizsgálata	9
3.2 Projektek hatásainak vizsgálata	11
3.3. Klaszteranalízis – lehetséges tipikus projektek	13
3.4. A megvalósítók értékelése	14
4. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK	16
5. ÚJ ÉS ÚJSZERŰ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK	24
6. A DISSZERTÁCIÓ TÉMAKÖRÉBEN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK	27

1. A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI, CÉLJAI

1.1. Az Európai Unió kulturális politikájának alakulása

Az Európai Unió születésekor a **Római Szerződés nem tartalmazta a kultúra fogalmát**, abban még az oktatás is csak a szakképzéssel összefüggésben szerepelt. A kultúra egészét kizárólag nemzeti ügynek tekintették (Rónai – Zongor, 2003). Az Unió tevékenysége **fokozatosan bővült** ki az általam vizsgált területen. A kultúrát **az Alapító Szerződések szintjére a Maastrichti Szerződés emelte** azzal, hogy egy külön címet szentelt a vizsgált területnek. (IX. Kultúra). Ratifikálása óta ez a jogi alapja valamennyi kulturális szabályozásnak.

Míg a jogi szabályozás szintjén nem történt forradalmi változás az Európai Unió kulturális politikájában a Maastrichti Szerződés óta, addig a **különböző programok, stratégiák és hosszú távú uniós menetrendek „felfedezték maguknak” a kulturális területet**. A kétezres évek első évtizedének közepén kezdtek erősödni azok az elgondolások, melyek nagy **potenciált láttak a tág értelemben vett kultúrában, azaz a kulturális- és kreatív iparban (KKI)**.

1.2. A kultúra támogatása az Európai Unióban

Az Európai Unió **direkt módon** egyetlen rendelkezésre álló eszközzel támogatja a kultúrát. Ez a Kultúra program. **Indirekt módon** azonban szélesebb azoknak a lehetőségeknek a skálája, amelyek a vizsgált terület támogatására alkalmasak. Ezek közül kiemelkednek a **Strukturális Alapok**.

Bár a regionális fejlesztések esetében nem elsősorban a kulturális terület jut először eszünkbe, mégis **a regionális támogatások esetén számos fejlesztési cél és prioritás között szerepel a kultúra**. A szektor hozzájárulhat egy terület fejlődéséhez és társadalmi kohéziójához egyaránt. **A terület támogatásainak túlnyomó többsége származott és származik az Alapokból.**

A kultúrának szerepe van abban, hogy Európát és régióit vonzóbb helyé tegye, ne csak a turisták, de a beruházások és a teremtendő munkahelyek számára is. Kiemelt szerepe lehet a fizikai infrastruktúra fejlesztésében ugyan úgy, mint az emberek gondolkodásmódjának formálásában és ezáltal humán tőkéjük fejlődésében (Centre for Strategy & Evaluation Services, 2010).

1.3. A kultúra és vidékfejlesztés kapcsolata

A kultúra és a vidékfejlesztés összekapcsolása nem régi jelenség a területfejlesztés gondolkodói számára. Napjainkban azonban már számos tanulmány leírja, hogy a kultúra nagy szerepet játszhat a rurális térségek fejlesztésében, problémáinak megoldásában. Számos szakértő szerint az Európai Unió regionális politikája és ezzel együtt a **vidékfejlesztésről alkotott felfogása gyökeres változások előtt áll.** Több kutató, köztük Csatári Bálint és munkatársai, azon a véleményen vannak, hogy az **új vidékfejlesztési stratégiáknak egyik fő pillére a kultúra** kell, hogy legyen (Csatári et al., 2007).

A vidéki települések szempontjából a kultúra és a kulturális szolgáltatások több szempontból fontosak. A művelődési házak és teleházak a közösségi élte fontos színterei, a különböző rendezvények pedig erősíthetik a helyiek identitástudatát. Segítséget nyújthatnak az újonnan

beköltözöttek beilleszkedésében és bizonyos esetekben a település határain túl is nyilvánosságot kapnak. Ennek köszönhetően megjelenhet a turizmus az adott településen. A kulturális szolgáltatások tehát vonzóvá tehetik a települést az ott lakók és a „kívülről jövők” számára is, hozzájárulva az Unió által is preferált célokhoz, az életminőség javításához és a vidéki népesség helyben tartásához.

1.4. A disszertáció céljai

Kutatásaim **fő célja**, hogy megvizsgáljam az Unió Strukturális Alapjaiból megvalósult kulturális projektjeinek vidékfejlesztő szerepét. Kulturális célok nincsenek nevesítve a magyar operatív programok prioritásai között, így eddig nem is vizsgálta őket ebből a megközelítésből senki. Munkám során tehát arra törekszem, hogy **átfogó képet adjak** az általam választott régióban ezekről a programokról: milyen jellegűek, kik valósítják meg őket, milyen céllal és végül, de nem utolsósorban milyen eredményekkel.

Az elvárt eredményekkel kapcsolatban három hipotézist fogalmaztam meg.

1. A dél-dunántúli régióban a kulturális projektek címzettjei nagyobb arányban a városiak mint a helyben lakók, bár a vizsgált régió egyértelműen a rurális területekhez, és így a falusaik érdekében való vidékfejlesztés célterületéhez tartozik.

2. A projektek közvetlen hatása egy-egy településen nem, vagy szinte alig mérhető.

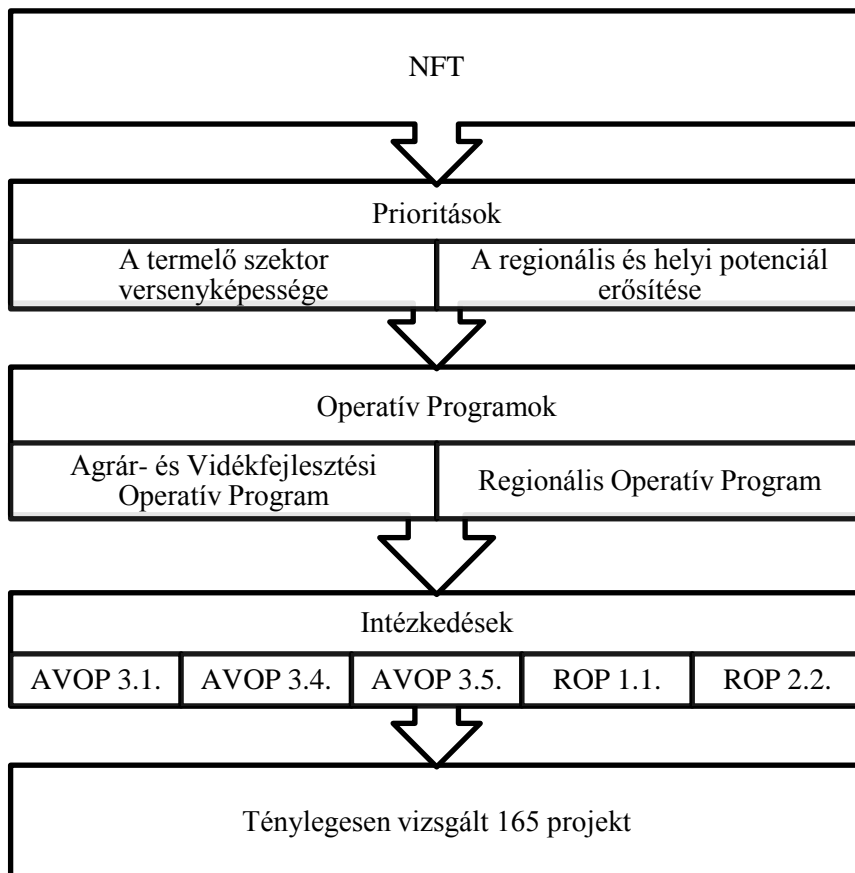
3. A kultúrával összefüggésbe hozható projektek jelentős része csupán a pályázati kényszer hatására jött létre.

2. ALKALMAZOTT MÓDSZEREK

A vizsgálni kívánt projektek **kiválasztása hosszadalmas folyamat** volt, és megkívánta a 2004 és 2006 közötti fejlesztési tervek és programok alapos ismeretét. Ennek megvalósítására kidolgoztam egy logikai sémát, mivel a Strukturális Alapok, mint korábban ismertettem, nem támogatják közvetlenül a kulturális területet. Elengedhetetlen volt a fent említett dokumentumok áttekintése, és a „sorok között olvasás”. Nem volt elég kikeresni mechanikusan egy adatbázisból a kulturális projekteket, hiszen ilyenek nem voltak. A **Nemzeti Fejlesztési Terv stratégiájából és célrendszeréből kiindulva** jutottam el a vizsgálandó Operatív Programokig, majd a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség internetes adatbázisának köszönhetően a konkrét projektekig.

A célrendszer megismerése után arra vállalkoztam, hogy kiválasszam azokat a prioritásokat, majd a prioritásokon keresztül azokat az operatív programokat, amelyek lehetőségeket hordozhatnak magukban a kulturális szektor számára támogatások elnyerésére. Mindezek után a kiválasztott **operatív programok prioritásait is meg kellett ismernem** ahhoz, hogy kiválaszthassam azokat az intézkedéseket, melyekre az általam kulturálisnak tekintett programokkal pályázhatnak. Mindezek után nyílt lehetőségem arra, hogy a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség adatbázisából, a kiválasztott intézkedésekhez tartozó nyertes projekteket lehívva kiválogathassam a tartalmilag ténylegesen kulturálisakat. A vizsgálat végére 165 konkrét projektem maradt. Az így kapott **saját adatbázis** képezte primer és szekunder kutatásaim alapját. A kiválasztás folyamatát az 1 ábra foglalja össze.

1. ábra: A konkrét projektek kiválasztásának folyamat

Az NFT stratégiájából kiindulva tehát az alábbi konkrét intézkedésekig jutottam el:

1. AVOP 3.1. A vidéki jövedelemszerzési lehetőségek bővítése
2. AVOP 3.4. Falufejlesztés- és felújítás a vidék tárgyi és szellemi örökségének védelme és megőrzése
3. AVOP 3.5. LEADER+
4. ROP 1.1. Turisztikai vonzerők fejlesztése
5. ROP 2.2. Városi területek rehabilitációja

Az elemzések során az alábbi vizsgálatokat végeztem el: a leíró statisztika eszköztárával, **megoszlási viszonyszámok** segítségével több szempontból jellemeztem a megvalósult projekteket. A projektek különböző jellemzői között valamint a megítélt támogatások és azok elvárt hatásai között statisztikailag igazolható kapcsolatot kerestem. A változók közötti kapcsolat **szorosságának mérésekor** a Pearson-féle korrelációs együtthatókat Excel segítségével számítottam ki, a Cramer-féle együtthatók saját számítások eredményei. A megvalósult programok egyes változói alapján klasztereket hoztam létre. A csoportok létrehozását lehetővé tevő klaszter-analízist **IBM SPSS Statistics 19 (Statistical Package for the Social Sciences)** programmal végeztem el. A projektgazdák attitűdjeinek vizsgálatához a strukturált, **zárt kérdéseket tartalmazó kérdőív**ezés módszerét használtam. Munkámat két szakértő segítette, akikkel strukturálatlan **mélyinterjút**, hosszabb kötetlen beszélgetés folytattam.

3. KUTATÁSI EREDMÉNYEK

A Dél-Dunántúlnak nevezett NUTS II-es régióban végül **161 konkrét projektet** vizsgáltam, melyek kivétel nélkül a **2004 és 2006 közötti** programozási időszakban nyertek támogatás. Ebből a szempontból projektjeim köre teljesnek tekinthető, a kérdéses időszak valamennyi, kritériumaimnak megfelelő projektjét meg tudtam vizsgálni.

3.1 Szekunder adatok vizsgálata

A vizsgált 161 projekt **78 településen valósul** meg. Ezek a települések **közel azonos számban** találhatóak meg **az egyes megyékben**. Földrajzi elhelyezkedésüket tekintve **hat nagyobb csomópontokat alkotnak**. A csomópontok létének magyarázata az, hogy nagy számban képviseltetik magukat az AVOP 3.5, azaz a LEADER+ projektjei, ennek megfelelően a csomópontok többé-kevésbé egybe esnek a LEADER program nyertes helyi akciócsoportjaival.

Arra kérdésre, hogy elegendő támogatásban részesültek-e a vizsgált projektek, illetve a kulturális szektor, az alábbi válaszok adhatóak. A **vizsgált három prioritás körében forrásszerzés tekintetében szinte azonos teljesítményt nyújtott a régió három megyéje, mint általában a strukturális források esetében**. A **kulturális témájú projekteket** vizsgálva az találjuk, hogy Baranya megyébe az általános tendenciáknak többé-kevésbé megfelelő mennyiségű támogatás áramlott, míg **Somogy megye az általánosnál rosszabbul** (csupán közel 14%-os részesedéssel), **Tolna pedig** a maga 37%-ával a teljes forrásszerzéshez képest **jobban** teljesített. A kulturális támogatások strukturális forrásokon belüli arányát vizsgálva azt találjuk, hogy a **régió összteljesítménye csupán minimálisan**

marad el az EU-ban jelenleg általános 1,7%-os aránytól. Végül, de nem utolsó sorban összehasonlítási alap lehet az a 2005-ben kezdeményezett kampány, melynek értelmében az Európai Unió törekszik arra, hogy a 2007 és 2013 közötti tervezési időszakban **fejenként évi 70 centet költsön kultúrára** az eddigi 7 cent helyett. **Somogy ebben a tekintetben is átlag alatt** teljesített, míg ha a **régió egészét** illetve Baranya és Tolna megyéket tekintjük, akkor az **uniós célnál jóval magasabb** összegekkel találkozhatunk. **Dél-Dunántúl** tehát **az uniós átlagnak megfelelően részesült kulturális célra fordítható strukturális forrásokból.** Az egy főre jutó támogatások esetében elért, uniós szintnél magasabb eredmény pedig az alacsony népesség számlájára írható.

Az **önkormányzatok jelentős szerepet játszottak** a 2004 és 2006 közötti időszakban. Emellett **jelentős szereplők voltak még a nonprofit szervezetek és a természetes személyek.** Ők tették ki az összes projekt további 34%-át, így a maradék három projektgazda-típusra (vállalkozás, egyéni vállalkozó, egyház) összesen 13% jutott.

A vizsgált projektek **témájukat tekintve a kulturális területen belül is nagy változatosságot** mutattak. Célszerű volt ezért csoportosítani őket. **Tizenegy nagyobb tematikus kategória** volt létrehozható logikai úton, melyekhez eltérő számú projekt tartozott. Az kijelölt csoportok a következők:

1. Fesztivál, ünnepség	6. Közösségi tér
2. Hagyományőrzés,
kézművesség	7. Múzeum, kiállítóhely
3. Kiadvány	8. Településképvé javítása
4. Tábor	9. Templom
5. Könyvtár	10. Épület/Építmény felújítás
	11. Egyéb

A projektek **közül viszonylag sok fogalakozik valamiféle infrastrukturális fejlesztéssel** (5.-10. kategória). Ebben a hat kategóriában összesen 105 ilyen projektem van. Kiemelkedően sok az általam „Épület/Építmény felújítás” kategóriájába sorolt illetve a településkép javításával kapcsolatos projekt (36 illetve 24 db), de a közösségi terek kialakításával kapcsolatos programok is szép számmal előfordulnak a vizsgáltak között (19 db). Az infrastrukturális projekteken túl a dél-dunántúli pályázók körében legnépszerűbb a **fesztiválokhoz és más ünnepségekhez** kapcsolódó programok voltak.

3. 2 Projektek hatásainak vizsgálata

Hipotézisem értelmében **úgy gondolom**, hogy ezeknek a projekteknek a közvetlen hatása **település szinten nem vagy csupán elhanyagolható mértékben mérhető**. Természetesen a **hagyományosan megszokott jelzőszámok**, mint pl. a teremtett vagy megőrzött munkahelyek száma, értelmezhetőek ezekre a projektekre is, ám **nem tükrözik** azoknak a **tényleges sikerességét**.

A vizsgálat során az AVOP által előre meghatározott indikátorok és a megítélt támogatások nagysága között kerestem statisztikailag igazoló kapcsolatot. A számítások a munkanélküliség, a népességszám és a vendégéjszakák számának változására vonatkoztak.

A munkanélküliek és a munkaképes lakosság arányából képzett **munkanélküliségi ráta** két időszak közötti **százalékos változása és a településekre áramló összes kulturális támogatás közötti kapcsolatot vizsgáltam**. A korrelációt számoltam egyrészt a **teljes sokaságra**, másrészt minden **megyére külön-külön**. Ezen kívül számításokat végeztem a **különböző nagyságú támogatási összegek esetére**, valamint az összes,

bizonyos összeghatár feletti esetre is. A kapott **számítások gyakorlatilag nem vezetnek semmilyen eredményre**. A számításokat **újra** elvégeztem **kizárólag** azokkal a projektekkel, melyek **nagyobb volumenű** infrastrukturális **beruházások** voltak (ezek maradéktalanul a korábban már bemutatott „életminőség” kategóriájába tartoznak). A kapott adatok szakmailag szintén nem megalapozottak. Elmondható tehát, hogy **közvetlenül nem mérhető a kapcsolat a munkanélküliség változása és az adott településre áramló támogatások nagysága között**.

A százalékban mért népességszám változás és a településekre áramló kulturális támogatások közötti is megmértem a kapcsolatot. Jelen esetben a pozitív „r” volt a várt eredmény, mivel azt feltételeztem, hogy minél nagyobb a támogatás, annál nagyobb a népességnövekedés. Megvizsgálva a **teljes sokaságot** és a **megyét** külön-külön is, azt mondhatom, hogy **gyenge-közepes pozitív kapcsolat áll(hat) fenn a támogatások településekre áramlása és a népesség változása között**. Ez az érték **minden egyes kategóriában erősödik**, ha a munkanélküliség vizsgálatához hasonlóan, itt is elvégezzük a korrelációs számításokat **kizárólag az életminőség javítását célzó programok esetében**.

Harmadik mérési kategóriám a **településekre áramló támogatások és a vendégéjszakák változása közötti felételezett kapcsolat vizsgálata**. A kezdeti 78 településből 43-ra tartalmaztak adatot a KSH adatlapjai. A vendégéjszakák számának változását egy közös vonaldiagramon ábrázolva **semmilyen szabályszerűség nem figyelhető meg**. **Összesen hat településen** (Balatonszemes, Berzence, Kötöcs, Magyarszék, Mecseknádasd és Orfű) lehet **növekedést** megfigyelni, míg **nem is egy esetben nagymértékű csökkenés történt**. Ez a további vizsgálódásokat értelmetlenné tette.

3.3. Klaszteranalízis – lehetséges tipikus projektek

Standardizálás után **hierarchikus** eljárással a „**Forrás**”, „**Projektgazda**” és „**Téma**” változók bevonásával **négy klasztert** hoztam létre. Az elvégzett elemzés eredményekén kapott klasztereket a **Ward-módszerrel, a négyzetes euklideszi távolság alapján** határozta meg az SPSS. A kapott négy klaszter a következő:

1. „A helyben lakók érdekeit előtérbe helyezők”

Ebben a klaszterben kapott helyet az **összes projekt 21%-a**. Ide tartozik minden olyan program, amelyet az **AVOP 3.1. és 3.4-es** prioritásából valósítottak meg. Legfőbb jellegzetességét az adja, hogy bár egy-egy projektet megvalósított egyház, vállalkozás illetve természetes személy is, a domináns **projektgazda az önkormányzatok**. Az ide tartozó projektek, kevés kivételtől eltekintve, a korábban már ismertetett **életminőséget javító intézkedések** közé sorolhatók. Jobbára a településképzés javítását, közösségi terek létrehozását célzó programok

2. „A helyi érdekeket szem előtt tartó LEADER-esek”

Ez a klaszter némiképpen kakukktojás, mert ez a **leginkább sokszínű** és legnehezebben jellemezhető. Ide tartozik a **projektek 30%-a** és a megítélt **támogatás 10%-a (103 millió forint)**. A programok kivétel nélkül (ahogy a további klaszterek esetében is) az AVOP 3.5-ös **LEADER prioritásából** valósultak meg. A projektek egy harmada tartozik a turisztikai attrakció kategóriájába, **nagy része**, az első klaszterhez hasonlóan **életminőséget javító**, azaz a helyben lakókat célzó projekt. Ebbe a csoportba tartozik **a templom-felújítási programok túlnyomó többsége**. A projektgazdákat tekintve a negyedik klaszter inverze, nem található közöttük egyetlen

profitorientált szervezet sem. A **nonprofit szervezetek** összes programja, kettő kivételével az **egyházak** projektjei és az **önkormányzati projektek** nagyjából harmada tartozik ide.

3. „A turisztikai attrakciókat kínáló”

Ennek a klaszternek az a fő jellegzetessége, hogy ide tartoznak a **turisztikai attrakciókat kínáló projektek**. A klaszter **46 projektje** közé tartozik az **összes fesztivál**, a **kiadványok** negyede és az **egyéb turisztikai** programok nagy része. A projektgazdák, egytől eltekintve ismét az **egyházak – nonprofit szféra – önkormányzatok** hármásába tartoznak.

4. „A profitorientált pályázók”

Ez a **legkisebb klaszter**. 33 projektet, az összes **projekt 20%-át** tartalmazza. Ezeknek a projekteknek a legfontosabb közös jellemzője, hogy **természetes személyek és vállalkozások a megvalósítók**. A projektgazdáknak valamiféle **profit termelése az elsődleges céljuk**. Témájukat tekintve **egyaránt** megtalálhatóak közöttük a **helyieket és a turistákat célzó programok**.

3.4. A megvalósítók értékelése

A projektek megítélésének vizsgálatakor fontos információkhoz juthatunk a projektgazdától. Természetesen az ő véleményük számos szubjektív elemet tartalmaz, mégis fontos.

A **projektgazdák attitűdjeit egy zárt kérdésekből álló kérdőívvel** vizsgáltam, melyet 73 projektgazdához jutattam el elektronikusan (a többi cím hiányában vagy rossz/már nem létező elérhetőség nem ért célba). Összesen 23 kérdőívet kaptam vissza, ami **31,5%-os válaszadási arányt**

jelent ebben a leszűkített mintában (az összes projekthez képest 17%-os a visszaküldési arány).

A válaszadóknak **ötfokozatú Lickert-skálán** kellett eldönteniük, hogy egyes állításokkal mennyire értenek egyet. (1: egyáltalán nem – 5: teljes mértékben).

A legfontosabb kérdések célja az volt, hogy kiderítsem, hogy **mennyire érvényesült pályázati kényszer** a kulturális programok tekintetében. Azaz **létező szükségletek kielégítésére** szolgált az uniós forrás **vagy csak az adódó lehetőséget** használták ki (jobb híján) a pályázók. A kérdésekre adott válaszok alapján **négy klaszter volt létrehozható**, melyek a következők: „A pályázat nélkül is beruházók”, „A valós igényekre támaszkodó pályázatok”, „A pályázathoz célt kitalálók” és „Az adódó lehetőséggel élők”.

Összefoglalóan megállapítható tehát, hogy **nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy a kulturális pályázatok esetében pályázati kényszer érvényesül**, azaz ezek olyan „pót” projektek, melyeket más lehetőség nem lévén, megvalósítanak. **Mindazonáltal ez a jelenség is megfigyelhető, de nem kizárólagos.**

4. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Disszertációm megírásával céloom volt megvizsgálni azokat a Dél-Dunántúlon az Unió Strukturális Alapjai által támogatott projekteket, melyek az általam meghatározott definíció szerint kulturális projektek. Arra a kérdésre kerestem a választ, hogy **van- e létjogosultsága ezeknek a programoknak, és ha igen, akkor milyen szerepet tölthetnek be a vidékfejlesztésben.**

Meghatározásom értelmében ezek olyan projektek voltak, melyek vagy valamilyen kulturális intézmény, mint projektgazda gondozásában valósultak meg, vagy a támogatás címzettje volt valamiféle kulturális tevékenység (turisztikai attrakciók létrehozása, fesztiválok stb.).

A releváns szakirodalmak és az uniós gyakorlat megismerése után bebizonyosodott, hogy az **Európai Unió szintjén gyökeres változás történt a kultúráról való gondolkodásban.** A tág értelemben vett kulturális- és kreatív ipart az ezredforduló óta, mint **stratégiaileg fontos politikaterületet** tartják számon. Számos bizottsági közlemény, tanácsi következtetés és az EU különböző szervei számára készült elemző tanulmány jut arra a következtetésre, hogy a KKI komoly szerepet tud játszani abban, hogy az EU versenyképessége növekedjen. A szektor nagy gazdasági potenciálját olyan makrogazdasági mutatószámok igazolják, mint az 1999 és 2003 közötti 19,7%-os növekedés, vagy a kulturális turizmust is beleértve az uniós munkavállalók 3,1%-nak foglalkoztatása (KEA European Affairs, 2006). A Strukturális Alapokból az EU egész területén megvalósult konkrét programokat vizsgáló tanulmány megállapította, hogy a szektor fontos szerepet tölt be a vidékfejlesztésben is. Korábbi tapasztalatok alapján ebben a tekintetben a kulturális turizmus a leginkább megjelenő terület. Az elemzők javaslatokat tesznek a jövőbeni komplexebb, integrált megközelítés

alkalmazására. Szerintük a kultúrának **fontos szerepe lehet abban, hogy a vidéki területeket általánosságban vonzóbbá tegyék, ne csak az oda látogatók, hanem az ott élők és a munkahelyteremtő beruházások számára is.**

Azzal kapcsolatban, hogy a fenti uniós folyamatok mennyiben vannak jelen Magyarországon, közelebbről a Dél-Dunántúlon, empirikus adatok alapján vonhatok le következtetéseket. A 2004 és 2006 közötti nyertes projektek teljes adatbázisa rendelkezésemre állt, így nem volt szükségem semmiféle mintavételi eljárásra, megállapításaim az összes nyertes projekt vizsgálatára támaszkodnak.

Bár a fejlesztéspolitikai dokumentumok nem nevesítik külön a kultúrát, így prioritásról prioritásra, projektről projektre haladva kellett (hasonlóan az uniós tanulmány készítőihez) kiválogatni a dél-dunántúli **nyerteseket**, de ezek **egy logikai séma alapján világosan elkülöníthetőek**. Azokra az Agrár- és Vidékfejlesztés Operatív Program prioritásokra pályázó projektek tartoznak ide, melyeknek témája az alternatív jövedelemszerzési lehetőségek bővítése (AVOP 3.1.), a falufejlesztés- és felújítás, a vidék tárgyi és szellemi örökségének védelme (AVOP 3.4.) valamint a LEADER kezdeményezések (AVOP 3.5.).

Az empirikus adatok alapján kiderült, hogy a vizsgált térségben **két témában valósulnak meg kulturális tartalmú vidékfejlesztési programok**: egyik részük **turisztikai attrakcióként** szolgál, másik részüknek célja a **helyi életminőség javítása**. Mivel a vidékpolitika két célcsoport számára fogalmazódhat meg (helyeik és a településre látogatók), így a vizsgált programoknak is két címzettje lehet: a helyben lakók (életminőség javító projektek) valamint a turisták (turisztikai attrakciókat kínálók). Disszertációm **első hipotézise** az volt, hogy bár a dél-dunántúli régió a rurális területekhez tartozik, így az elméletek alapján a

vidékfejlesztés címzettjeinek a helyben lakóknak kellene lenniük, a **fejlesztési dokumentumok célkitűzései alapján feltételezhetően a turisták számára megvalósuló programok lehetnek többségben.** Ezt a hipotézisemet **az eredmények ismeretében megcáfoltam.** A 161 nyertes közül 64 tartozott az „ attrakció” kategóriájába, míg 97 célozta az életminőség javítását.

A helyieket megcélzó programokat nagyrészt az egyházak és az önkormányzatok valósították meg. Ezek többnyire a falukép javítását célzó épület felújítások, közösségi terek kialakítása voltak. Ezek a programok kötik le az összes elnyert támogatás közel 80%-át, melyet egyik részről természetesen magyaráz az, hogy ezek nagyobb költségigényű programok, mint a turisztikai attrakciókat kínálókat. Fontosságukat azonban az is jelzi, hogy **a vizsgálatok során kialakított négy nagy projektcsoportból kettőben** („A helyben lakók érdekeit nézők” és a „Helyi érdekeket szem előtt tartó LEADER-esek”) **kizárólagosan képviseltetik magukat,** míg **egy klaszterben** („Profitorientált pályázók”) **a pályázatok felét adják.** A szakértőkkel folytatott interjú során is kiderült, hogy ezeket a programokat értékeli hasznosabbnak. Nem szabad megfeledkeznünk ugyanis arról, hogy „a falu nem sok ház együtt, hanem sok ember együtt.” (Szendrőné Dr. Font Erzsébetet idézi Kozsdáné – Szabóné, 2007)

Több program is kiemelkedő szerepet játszhat abban, hogy a helyben lakók életminősége javulhasson. Az **egyik fontos program a közösségi házak, művelődési házak** életben tartása. A művelődési házak **összekötő kapcsot** jelenthetnek **a vidéki lakosság és a városi kultúra között.** Míg értelmes tartalommal megtölthető közösségi terek vannak vidéken, addig az ott lakók nem szakadnak el a csak városokban elérhető kulturális programoktól, fennmarad igényük a színház- vagy koncertlátogatásra (Antalóczy –Füstös – Hankiss, 2010). Az uniós források fontosak lehetnek

ebből a szempontból, mert a vizsgált térségben országos átlagnál magasabb számban vannak jelen közösségi házak, ám állaguk megóvása szempontjából már a huszonnegyedik órában vannak. Tekintve, hogy az önkormányzatoknak egyre kevesebb forrásból kell gazdálkodnia, ezek felújítására máshonnan kell előteremteni az anyagi eszközöket. A strukturális támogatások erre nyújthatnak és nyújtottak lehetőséget, bár a fenntarthatóság, a működtetés problémáira nem jelentenek megoldást.

Kiemelkedő szerepe volt és lehet a jövőben **a faluképjavító**, a kulturált és rendezett környezet kialakítását célzó **programoknak**. Ezeknek fontos **spill over hatása** az ápolt környezetre nevelés. Egy rendezett faluközpont az ott lakókat is ösztönözheti.

Harmadik kiemelendő projektípus **a falunapok** kategóriája. Bár ezeknek nagy része valamilyen gasztronómia fesztivál képében valósul meg, a legtöbb esetben csupán egy „felcímkézett” falunapról beszélhetünk. Ezek a programok a helyi közösségek összekovácsolásában, **a helyi identitás kialakításában** játszanak fontos szerepet.

Összefoglalva elmondható tehát, hogy ezek a programok **fontos szerepet töltenek be** abban, hogy a községek élettel teli munka- és életterek legyenek, ne csak alvóhelyek az ingázók számára (Orosz, 1999). Fontos azonban kihangsúlyozni, hogy **ezek a programok szükséges, de korántsem elégséges feltételei** annak, hogy a vidékfejlesztés betölthesse végső feladatát, **a vidéki népesség helyben tartását**. Még a komplex vidékfejlesztés sem képes önmagában megoldani a falu összes problémáját (Ficsor, 2006). **A vidéki népesség életminőségének javításához ennél sokkal több kell**, gyökeresebb változásokra van szükség, elsősorban a munkahelyteremtés és a (közlekedési) infrastruktúra javítása terén.

A második nagy terület, ahol kulturális tartalmú vidékfejlesztő intézkedések valósultak meg, az **a turisztikai potenciál erősítése**, a

turisztikai attrakciók támogatása volt. Az általam létrehozott projektcsoportok között csupán egyben dominál a kulturális turizmus, a „Turisztikai attrakciót kínáló” klaszterében. A **fejlesztési stratégiák szintjén ez a témakör véleményem szerint túlhangsúlyozott**, bár a 2007 és 2013 közötti időszakra jelentősége mérséklődött. Ez a probléma uniós szinten jelen van, számos más tagország sem képes a kultúrával kapcsolatban komplex fejlesztésekben gondolkodni, csupán a turizmusra szűkítve le mozgásterét (Centre for Strategy & Evaluation Services, 2010). Hazánkban felesleges turisztikai vonzerőről beszélni olyan aprófalvas térségekben, ahol az alapvető infrastrukturális feltételek is hagynak kívánni valót maguk után. Ennek eredményeképpen **csak összefogással tudnak** a vizsgált települések versenyképes kínálattal megjelenni, amennyiben **valamiféle „csomagként” mutatják be látnivalóikat**. A projektek közvetlen hatásainak vizsgálatakor ki is derült, hogy a turisztikai potenciál növelését támogató források nagysága és a vendégéjszakák alakulása között semmiféle mérhető kapcsolat nem mutatható ki. Elemzések ugyan a 2007-től kezdődő tervezési időszakra a vidéki turizmus reneszánszát várják, de semmiképpen nem a megismert formában, hanem 8-10-15 piacképes mikrovállalkozás és település összefogásának eredményeként, valamiféle speciális helyi termékre alapozódva (Ficsor, 2006).

A disszertációm témakörébe tartozó projektekkel kapcsolatban **második hipotézisem** az volt, hogy ezeknek a programoknak **közvetlen hatásai nem mérhetőek. Ez be is bizonyosodott**. A pályázati kiírásokban szereplő indikátoroknak illetve azok változásainak (munkanélküliségi ráta, népességszám alakulása, vendégéjszakák száma) valamint a megítélt támogatásoknak semmiféle statisztikailag mérhető kapcsolata nincs. Ez alól csupán a népességszám alakulása jelent kivételt. Ezen mutató és a támogatások nagysága között gyenge-közepes pozitív kapcsolat áll fenn, de

csak abban az esetben, ha ezt a teljes régióra vagy az egyes megyékre vetítve vizsgáljuk meg.

A célkitűzéseim között megfogalmazott **harmadik hipotézisem a pályázati kényszerre** vonatkozott. Az volt a kiindulópontom, hogy ezek a jellemzően kisebb költségvetésű pályázatok amolyan „pót” beruházások, és az „arra pályázunk, amire lehet, nem amire szükségünk van” mentalitás jegyében születtek. Előfeltevéseim **csak részben igazolódtak**. Empirikus adatok alapján, a kérdőíves felmérés eredménye azt bizonyította, hogy van a **vizsgált projekteknek egy jelentős része, mely valós igényekre reagált**. A pályázók motivációi szempontjából létrehozott típusok közül két olyan csoport is volt (a válaszadók 57%-a tartozott ide), ahol szándékolt beruházások valósultak meg, akár úgy, hogy feleslegessé tettek rendelkezésre álló egyéb forrást („Pályázat nélkül is beruházók”), akár úgy, hogy forrásaikkal tették lehetővé a projekt megvalósulását („Valós igényekre támaszkodó pályázatok”). Ennek ellenére kétségtelenül jelen vannak a **pályázati kényszer szülte projektek** is, melyeknek ettől függetlenül **jelentőségét elvitatni nem lehet, csupán hatásaik vizsgálatakor kell figyelembe venni a megvalósulás szempontjait és motivációt**.

Mindösszegében tehát bebizonyosodott, hogy **a kulturális témájú projekteknek van létjogosultsága a vidékfejlesztésben**, de a kulturális gazdaság **önmaga nem jelent megoldást** a falusi települések problémáira, ám egy komplex fejlesztési stratégia részeként fontos szerephez juthat. Ehhez azonban az kell, hogy a projektek palettája szélesebb legyen és túllépjen a klasszikus helyi termékfejlesztés – kézművesség – falusi turizmus hármason (Ficsor, 2007).

A fentebb és disszertációm egészében ismertetett eredmények és következtetések fényében az **alábbi javaslatokat** fogalmazom meg:

- A jövőbeni **pályázati kiírásokban** és a megvalósult programok **elemzése során** célszerű lenne **differenciálni a különböző kulturális pályázatok között**. Az általam létrehozott **klaszterekre** alapozva **eltérő feltételrendszert** kellene létrehozni a különböző projektcsoporthoz számára.
- A **profitorientált pályázók** számára külön prioritásrendszert hoznék létre. Mivel projektjeik keretében jövedelemteremtő beruházások valósulnak meg, **alacsonyabb támogatási arányt** tartanék célszerűnek.
- Ezzel ellentétben **a non-profit és az önkormányzati szféra számára** eltérő feltétekkel, az előbbiektől **elkülönült pályázati lehetőségeket** hoznék létre. A potenciális pályázók köre miatt **magasabb támogatási arányt** (80% felett) tartanék indokoltnak. Ezen belül **a helyben lakók életminőségét célzó programok** (épület felújítások, közösségi terek létrehozása) esetében figyelembe kellene venni azok **nagyobb költségigényét a támogatási összeg meghatározásakor**, míg a **turisztikai attrakciók** létrehozását célzó intézkedéscsomag esetén **alacsonyabb** támogatási összegekre lennének jogosultak.
- A **pályázati kényszer problémáját** úgy lehetne kezelni, hogy az elmúlt időszakok **felmerült igényeihez kellene igazítani a jövőben támogatandó intézkedések körét**. Az önrész és a maximálisan elnyerhető támogatási összeg nagyságát a fentebb leírtak szerint lenne célszerű meghatározni. A **településeknek komplex, a kulturális területet is szervesen magában foglaló fejlesztési koncepciót** kellene készíteniük. A regionális szintű fejlesztési terveknek pedig integrálniuk kellene ezeket a helyi stratégiákat.

- Mivel a kulturális témájú projektek hatásai a klasszikus kvantitatív mérőszámok segítségével nem vagy csak alig mérhetőek, **kiemelt hangsúlyt kellene fektetni a kvalitatív elemzésekre.** Ebből a szempontból viszont **differenciálni kell a projekteket abból a szempontból, hogy mi is motiválta azok létrejöttét.** Azaz egy kényszer szülte programtól vagy egy mindenre pályázó településtől nem feltétlenül ugyan azok az eredmények várhatóak el, mint egy valós igényekre felelő beruházástól.
- Legfontosabb következtetésként **hangsúlyeltolódásnak kell bekövetkeznie** a klasszikus turisztikai potenciált növelő, a kézművesség hagyományait bemutató tematikus projektekről **a tényleges tartalommal bíró, komplex fejlesztési stratégiába illeszkedő életminőséget javító programok irányába.**

5. ÚJ ÉS ÚJSZERŰ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

Kutatásaim alapján az alábbi új és újszerű tudományos eredmények fogalmazhatóak meg:

1. A fejlesztési tervekben kialakított indikátorok nem alkalmasak a kulturális projektek közvetlen hatásainak mérésére. A pályázatokban meghatározott konkrét indikátorok (munkanélküliség változása, népességszám változása, vendégéjszakák számának növekedése) és az elnyert források között statisztikailag kimutatható közvetlen kapcsolat nincs, kivéve a népességszám változása (vizsgálataimban tulajdonképpen a csökkenés mérséklődése) és a megítélt támogatások között fennálló gyenge – közepes pozitív korrelációt. Ennek következtében a klasszikus kvantitatív mutatószámokkal a kulturális projektek nem értékelhetőek, ezért esetükben a jövőben a kvalitatív mutatószámok használatára kell a hangsúlyt fektetni.

2. A tényleges projektek a helyben lakók életminőségének javítását célozzák a fejlesztési programok által hangsúlyozott turizmus helyett. Bár a fejlesztési tervekben és stratégiákban a kultúra, mint turisztikai attrakció kapott hangsúlyos szerepet a vidékfejlesztés egyik lehetséges alapja és kitörési pontjaként, empirikus vizsgálataim alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a dél-dunántúli térségben a kulturális projektek nem elsősorban a turisztikai attrakciók létrehozását, hanem a tág értelemben vett életminőség javítását célozzák, címzettjei pedig elsősorban a helyi közösségek. Ezeknél a valós helyi igényeket tükröző projekteknel a pályázati kényszer szerepe a feltételezettnél ma is kisebb. Ennek megfelelően ezt a projektípust helyesnek és jövőben tovább erősítendő, támogatandó törekvésnek ítélem.

3. A kulturális projektekből a vizsgált szempontok, így a projektek forrása, a projektgazda státusa és a projekt tematikus kategóriája, **alapján négy jól elkülönülő klasztert képeztem**, melyek „A helyben lakók érdekeit előtérbe helyezők”, „A helyi érdekeket szem előtt tartó LEADER-esek”, „A turisztikai attrakciókat kínálók” valamint „A profitorientált pályázók.” Minden klaszter saját, a többitől jól elkülöníthető jellegzetességekkel bír, amelyek figyelembe vételével a jövőben a helyi szükségletekre jobban építő pályázati rendszert kell létrehozni és működtetni.

4. Álláspontom szerint a jövőbeni pályázati rendszernek az eddigieknél sokkal egyértelműbben a projektgazdák, illetve a leggyakoribb kulturális projekt típusok igényeihez kell igazodnia Ennek megfelelően külön kellene kezelni a profitorientált pályázókat az önkormányzati valamint a non-profit szférától. Az utóbbiak esetében határozottabban támogatva az életminőség javítását célzó intézkedéseket. Indokolt lenne továbbá különbséget tenni projektméret alapján a nagyobb forrásigényű infrastrukturális és a kisebb költségigényű egyéb programok között

Kutatásaim elvégzéséhez szükség volt egy saját módszertan kialakítására. Ennek megfelelően az alábbi új módszertani eredmény fogalmazható meg:

1. Bár az időszak fejlesztéspolitikai dokumentumai sem az Európai Unió, sem bármely más alsóbb terület szintjén nem nevesítik a kultúrát, mint támogatandó prioritást, **világosan elkülöníthetőek ezek a programok az általam kidolgozott, és az értekezésben alkalmazott logikai séma alapján.** A Nemzeti Fejlesztési Terv releváns prioritásaiból kiindulva („A

termelő szektor versenyképessége” és „A regionális és helyi potenciál erősítése”) megvizsgáltam a hozzájuk tartozó operatív programokat (ROP, AVOP). A programok fejlesztési stratégiáinak részletes ismeretében jutottam el a konkrét támogatandó intézkedésekig (AVOP 3.1, 3.4, 3.5, ROP 1.1 és 2.2). Így állítottam össze a kulturális projektek 2004 és 2006 közötti időszakra vonatkozó dél-dunántúli teljes adatbázisát.

6. A DISSZERTÁCIÓ TÉMAKÖRÉBEN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK

I. Lektorált szakfolyóiratban megjelent közlemények

Idegen nyelven

1. Bitáné Biró Boglárka – Koponiczné Györke Diána: LEADER activity in the South Transdanubian Region. In: *Journal of Central European Agriculture*. 2009. Volume 10, No. 2. 123-131. p. <http://www.agr.hr/jcea/issues/jcea10-2/pdf/jcea102-1.pdf>
2. Gál Veronika – Koponiczné Györke Diána: Financial Problems of Cultural Projects in South-Transdanubia. In: *Regional and Business Studies*, 2011 (Vol.3.) No.1.403-407. p. Kaposvár University, Faculty of Economic Science, ISSN: 2061-2311 <http://journal.ke.hu/rbs/index.php/rbs/article/viewFile/58/59>

Magyar nyelven

1. Koponiczné Györke Diána: Strukturális forrásokból megvalósuló kulturális projektek sajátosságai vidéken. In: *Comitatus: önkormányzati szemle*, 2012 (22. évfolyam) március (megjelenés alatt)

II. Proceedings-ben teljes terjedelemben megjelent közlemények

Idegen nyelven

1. Koponiczné Györke Diána – Bitáné Biró Boglárka: Analyzing Assessment of the Winner LEADER+ Project sin South Transdanubia. 50. *Jubileumi Georgikon Napok, Nemzetközi*

Tudományos Konferencia, Keszthely, 2008. szeptember 25-26. (CD)
ISBN 978-963-9639-32-4

Magyar nyelven

1. Györke Diána: Az Agrár- és Vidékfejlesztés Operatív Program kulturális célra fordítható támogatásai. A lehetőségek és a megvalósulás. *XIV. Ifjúsági Tudományos Fórum*. Keszthely, 2008. április 3. (CD) ISBN 978-963-9639-24-9
2. Györke Diána: Kulturális támogatások az Agrár- és Vidékfejlesztés Operatív Program keretében. *II. Terület- és Vidékfejlesztési Konferencia*, Kaposvár, 2008. április 25, 203-207 p. ISBN 978-963-06-5394-7
3. Bitáné Biró Boglárka – Györke Diána: LEADER aktivitás Dél-Dunántúlon. *Pécsi Tudományegyetem Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola: „Önkormányzatok gazdálkodása – helyi fejlesztés” című nemzetközi konferencia*, Pécs, 2008. május 16-17. 410-415. p. ISBN 978-963-642-243-1
4. Bitáné Biró Boglárka – Koponiczné Györke Diána: A munkanélküliség és a kulturális ráfordítások kapcsolata két somogyi falu példáján. *II. Nemzetközi Gazdaságtudományi Konferencia*, Kaposvár, 2009. április 2-3. (CD) ISBN978-963-9821-08-8
5. Koponiczné Györke Diána: Kulturális projektek a Dél-Dunántúlon. *II. Nemzetközi Gazdaságtudományi Konferencia*, Kaposvár, 633-638.o. 2009. április 2-3. (CD) ISBN978-963-9821-08-8
6. Koponiczné Györke Diána – Varga Gyula: A tanulás és a művelődés esélyei vidéken. *Mezőgazdaság és a vidék jövőképe című konferencia*, Mosonmagyaróvár, 2009. április 17. Konferencia kiadvány I. kötet, 120-132. p. ISBN 978-963-9883-28-4

7. Gál Veronika – Koponicsné Györke Diána: Dél-dunántúli EU-s kulturális pályázatok finanszírozásának problémái. *XVI. Ifjúsági Tudományos Fórum*. Keszthely, 2010. március 25. (CD) ISBN 978-963-9639-36-2

III. Egyéb

Előadások

1. Györke Diána: Az Agrár- és Vidékfejlesztés Operatív Program kulturális célra fordítható támogatásai. A lehetőségek és a megvalósulás. *XIV. Ifjúsági Tudományos Fórum, Keszthely*, 2008. április 3.
2. Koponicsné Györke Diána: Analyzing Assessment of the Winner LEADER+ Project sin South Transdanubia. *50. Jubileumi Georgikon Napok*, Keszthely, 2008. szeptember 25-26.
3. Varga Gyula – Koponicsné Györke Diána: A tanulás és a művelődés esélyei vidéken. *Mezőgazdaság és a vidék jövőképe című konferencia*, Mosonmagyaróvár, 2009. április 17.
4. Gál Veronika – Koponicsné Györke Diána: Dél-dunántúli EU-s kulturális pályázatok finanszírozásának problémái. *XVI. Ifjúsági Tudományos Fórum*. Keszthely, 2010. március 25.

TDK dolgozat

1. Györke Diána: A kultúra támogatásának lehetőségei a Strukturális Alapokból Magyarországon. Kari Tudományos Diákköri Konferencia, 2007. április 1. Budapesti Corvinus Egyetem